

MESSIANIZMUS VAGY ÉRDEKVÉDELEM

MAJOR NÁNDOR

Az utóbbi időben ismét divatosná vált tetemre hívni az értelmiséget, s ráhá-
rítani a felelősséget a nemzeti ügyek katasztrófális alakulása miatt.

A szerb értelmiségnek felróják, hogy lelkendezve hatalomra segítette Milo-
ševićet, de nem emelte fel szavát ellene, amikor háborúba vitte az országot, így
mintha nem is Miloševićet, hanem az értelmiséget kellene kárhozatni, amiért
az ország gazdaságilag már-már összeomlott. A kosovói albán értelmiség egyre
több kiválóságát azzal vádolják, hogy felelőtlen elképzeléseikkel megbontják
a nemzeti egységet, s eljártsszák nemzetük történelmi esélyeit, hovatovább emi-
att meakulpázásra kényszerítik őket. Az illegalitásban ügyködő kosovói albán
kormányfő viszont „disszonáns módon” felrója „nemzeti mozgalmának” – s
ezért nem nagy jövőt jósolunk neki –, hogy egyre inkább „eltávolodik” az ér-
telmiségtől. A szerbiai magyar „csúcsertelmiségnek” meg azt róják fel, hogy
kényelemszeretetből, léhaságból, pozícióféltésből a múltban sem és ma sem
állt ki a magyar kisebbségi érdekekért, s azzal, hogy nem hallatja tiltakozó
szavát a kisebbségi jogok és intézmények egy-két éve folyó elapasztása és el-
sorvasztása ellen – napjainkban a *7 Nap*, a *Jó Pajtás*, a *Mézeskalács*, a *Képes
Iffjúság*, a *Magyar Szó* megszűnése forgott kockán –, voltaképpen az ő lelkén
szárad a magyar kisebbség fokozatos jogfosztása, s ezzel a nagyszerb sovíniszta
politika kiszolgálójává züllött.

Van-e alapja ezeknek a szörnyű vádaknak? Szerintünk nincs. Álláspontunk
világosabb kifejtéséhez azonban egy kis kitérőre van szükségünk. Azzal kezd-
jük, hogy a nyugati országokban – mint ismeretes – a parlamenti demokrácia
fejlődése során az állami, illetve nemzeti szinten realizálódó politika terén
hangadó szerepben kezdettől fogva a polgári társadalom autentikus képviselői
lépnek fel. Így az értelmiségnek mint rétegnek a funkciói kizárólag szakszol-
gáltatás nyújtására korlátozódtak; azok az értelmiségiek, akik nemzeti szintű
politizálásra vágytak, csak a polgári társadalom autentikus képviselőivé minő-
sülve – nem pedig értelmiségi mivoltukban – juthattak szóhoz, méghozzá a

többpárti képviseleti rendszer révén. Ebben a polgári társadalomban csak egy-két kivételes értelmiséginek, egy-két kivételes esetben – s nem értelmiségi rétegszerepben! – sikerült a közvéleményt mozgósítania, s a nemzetet felráznia kábaságából, mint ahogy Zola tette a Dreyfuss-perben.

A közép-kelet-európai országokban viszont, nem lévén autentikus polgárság, a polgárosodás politikai úton történő előmozdítását jobbra a köznemes-ség vállalta fel, a parlamenti demokráciát mímelő intézményekre támaszkodva. Ezzel párhuzamosan alakult ki a népi-agrárius, valamint a kispolgári származású értelmiségiek körében az értelmiség különleges társadalmi szerepéről szóló populista elképzelés. Eszerint az értelmiség közszereplésre hivatott „elit”: a „tudatlan” nép szolgálatában a „nemzet lelkiismerete” kell hogy legyen; voltaképpen az „igazi út” megmutatásának messianisztikus szerepe hárul rá. Ez a szerep „elsődleges”, nem függ a parlamenti demokrácia „megmértetésének” az eredményétől. Nem egy-egy kivételes értelmiségi kivételes fellépésének szorítanak így helyet, hanem az értelmiségnek mint rétegnek univerzális szerepkörét konstituálják, méghozzá a parlamenti demokrácia elé és fölé helyezve ezt a szerepet. Nem nehéz belátni, hogy így az értelmiség kiskorúsítja az egész társadalmat, s olyan önkényes szerepkört sajátít ki magának, amely a parlamenti demokrácia leértékelését és háttérbe szorítását feltételezi.

Mármost, mivel a Tito-rendszerben – s egyáltalán a reálszocializmusban – nemzeti képviselet és pluralista politikai képviselet nem létezett, némiképp még indokoltnak is látszott elvárni az értelmiségtől, hogy egy-egy sorsdöntő kérdésben más rétegekkel karöltve határozottabban „kiálljon”. Kiállt-e tehát ilyen értelemben a szerbiai magyar „csúcserntelmiség”? Noha természetesen voltak kudarcai, kihagyásai, sőt megalkuvásai is, a jogok és intézmények java részéért épp az a „csúcserntelmiség” küzdött meg, amelyet ma sokan az árulás vádjával sújtanak. Aki kételkedik ebben, járjon csak utána, melyik kisebbségi magyar intézmény megalakítása vagy megmentése milyen petíciókhoz, beadványokhoz vagy akciókhoz kötődött, s név szerint kik voltak azok, akik egy-egy ügyet révbe juttattak. Nem nehéz felfogni: ha a Tito-rendszer a hatvanas évek derekától errefelé olyan kisebbségellenes lett volna, a „csúcserntelmiség” meg olyan érdektelen a kisebbségi ügyekben, mint amilyenek újabban sokan feltűntetik, akkor nincs rá magyarázat, hogyan jutott a szerbiai magyarság mindazokhoz a jogokhoz és intézményekhez, amelyekből a Milošević-rezsimnek, öt éve tartó fokozatos jogfosztás után még mindig, ma is van mit elsvasztania, a vajdasági magyarságnak meg még mindig van mit elveszítene. Jusson eszünkbe, hogy a horvátországi szerbeknek vagy a boszniai muzulmánoknak, noha államalkotó népnek számítottak, a nyolcvanas évek végén egyetlen nemzeti intézményük sem volt. Kizárólag az úgynevezett „közös” intézményekre voltak utalva. Illuzórikus volna azt gondolni, hogy a jogokat és az intézményeket kizárólag az „önigazgató társadalom” tukmálta volna rá a „nemzetietlen” magyar értelmiségi „elitre”.

A reálszocializmusban tehát, nemzeti és már pluralista képviselő híján, talán még méltányolható, sőt indokolható is az értelmiség nyomatókosabb szerepvállalása. Amint lehetővé válik azonban a parlamenti demokrácia kialakítása, a vázolt „értelmiségi szerepnek” a fenntartása és számonkérése anakronisztikussá válik. Aki ezt a messianisztikus szerepet ma is szorgalmazza, az óhatatlanul a parlamenti demokrácia intézményesített felelősségkörének a megszilárdítását hátráltatja.

Szerbiában a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége önszántából *felvállalta* a magyar kisebbség általános politikai érdekképviseletének szerepkörét, s ezenfelül mindenkitől megköveteli, hogy ebben a szerepkörben „egyetlen legitim” szervezetként ismerje el. A Jugoszláviai Magyar Nyelvművelő Társaság, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, a Magyarságkutató Tudományos Társaság, a Jugoszláviai Magyar Művelődési Egyesületek Szövetsége – egy kivételével valamennyi az utóbbi években alakult – kisebbségi érdekszervezetek ugyan, de nem tévesztendőek össze az általános politikai érdekképviselettel; ezért annak sincs semmi értelme, hogy az érdekvédelem dolgában bárki ezektől az intézményektől kérje számon az „általános” politikai cselekvést. Az említett intézményekben a kisebbségi érdek azáltal realizálódik, hogy az intézmények tagjai elvégzik – vagy nem végzik el – azt az alaptevékenységet, amely miatt egy-egy intézményt kisebbségi érdekből létrehozta. A nyelvművelés, a művelődés, a magyarságkutatás önmagában véve kisebbségi érdek. Így az értelmiségiek – s mások – valóban pusztán szakmunkájukkal is nemzeti érdeket realizálnak.

Ha tehát kisebbségi jogok és intézmények sorozatos elapasztása már politikai kérdéssé duzzad, akkor mindenekelőtt azt kell szemügyre venni, hogy megtett-e már minden tőle telhetőt, s milyen eredményt ért el az egyetlen általános politikai érdekképviselet szerepére igényt tartó Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége. Csak az erre a kérdésre adott válasz után jogos feltenni azt a kérdést is, vajon részt vállalt-e mellette még valaki a veszélyeztetett intézményekért folyó politikai küzdelemben.

A válasz világos: korántsem tett meg mindent. De mai körülményeink között az eredmény akkor is elmaradhatott volna, sőt még rosszabbodhatott is volna, ha a VMDK kitett volna magáért. Napjainkban a körülményeké a döntő szó. Mégis, a vajdasági magyarság érdekvédelmének mostoha körülményei között fel kell tennünk a kérdést: nem volna-e célszerűbb az érdekvédelmi funkciót szervezetenként különválasztani a politikai pártok hatalmi harcának és hatalomgyakorlásának a funkciójától? Egyfelől a két tevékenység természete is különbözik, így más-más eszközök alkalmazását is igénylik, másfelől a tapasztalat azt mutatja, hogy a több párhuzamos, egyenrangú funkciót betöltő szervezetek esetében szabályszerű, hogy a körülmények nyomására vagy szubjektív vonzalmak hatására valamely funkció előtérbe kerüljön, a többi pedig háttérbe szoruljon. Az érdekvédelem mindenekelőtt a már meglévő jogok pártállásra való tekintet nélküli, gondos védelmére irányul a szerbiai magyarság egészére vo-

natkoztatva is, meg az egyedi esetekben is; aprólékos utánjárást, túlnyomórészt jogi-politikai eszközök alkalmazását, tényfeltáró, szenedélymentes, tehát kooperatív fellépést igényel a mindenkori hatalommal szemben. A politikai pártok funkciója ezzel szemben egy majdan kialakítandó állapotért való küzdelmet igényel, a részérdekeken alapuló programoknak univerzális értéket tulajdonítva, a politikai eszközöknek is gyakran részrehajló, szenedélyes, bár józan alkalmazásával. A politikai pártok olykor minden kollaborálást kénytelenek elutasítani a hatalmon levő párttal; ez a kisebbségi pártokra is vonatkozik. De ha jómaguk hatalomra kerülnek – akár a helyi önkormányzat szintjén is – a kisebbségi érdekvédelmi szervezetnek elvben velük szemben is működni kell, az esetleges egyoldalúság vagy részrehajlás elhárítása végett. Esetünkben ez azért is megszívlelendő, mert a szerbiai magyar társadalomban az „uralkodó” VMDK mellett nincsenek „ellenzéki” pártok, viszont jelentős a „pártonkívüliek” száma, akik között, még ha a VMDK-ra szavaznak is, megoszlanak a vélemények a VMDK proklamált politikai céljairól. A körülmények folytán így az egypártrendszer csökevényei is óhatatlanul konzerválódnak.

Ami a konkrét helyzetet illeti, a VMDK erejét szinte kimeríti a háromlépcsős autonómiáért folytatott küzdelem és a hatalomgyakorlás konszolidálása a magyar többséggel rendelkező hét község helyi önkormányzatában. Helyzetét saját tévelygésén kívül az a körülmény is nehezíti, hogy némely szerb nacionalista párt a magyar többségen alapuló helyi önkormányzatnak még az alkotmányos lehetősége ellen is puccsok sorozatával tiltakozik. Márpedig a VMDK a helyi önkormányzat mai gyakorlatát a leendő háromlépcsős autonómia alapvetésének tekinti. Így ennek a küzdelemnek a „felszabadítása” végett is célszerűnek látszik a kisebbségi jogok védelmének különválasztása és önállóítása.

Ezt sugallják azok a dilemmák is, amelyek a VMDK politikai gyakorlatával kapcsolatban olykor felmerülnek. Az elfogulatlan szemlélő eltűnődhet, mi az oka annak, hogy a VMDK a szerbiai magyarság érdekképviselőjét legjobban nemzetközi viszonylatban látja el; viszont az a mód, ahogyan azt az anyaországban praktizálja, már számtalan észrevételt vált ki, s olykor szerencsétlennek is mondható; Szerbiában meg már az igyekezet is meg az eredmények is sok kívánnivalót hagynak maguk után. Eltűnődhetni azon, vajon a VMDK a helyi önkormányzat szintjén, a hatalomgyakorlásban valóban agilisabb-e és eredményesebb-e, mint a szerbiai magyarok összességét érintő jogokért és intézményekért folyó küzdelemben, még inkább azok védelmében, s nem azt jelenti-e ez, hogy a politikai párt szerepére nagyobb rátermettséget mutat, mint az érdekvédelmi szerepre? Így felvillanhat az a kérdés is, vajon az érdekvédelmi funkció ellátását nem árnyékolja-e be az a látszat, hogy a VMDK olykor a szerbiai magyarság érdekeit pártérdekeinek szűrőjén át nézi, s leszűkíti azt; vajon kárát vallja-e ennek olykor a párton kívüli magyarság? Vajon a VMDK politikai párt-jellege nem kerül-e óhatatlanul túlsúlyba azokban a községekben, amelyeknek önkormányzatában a VMDK vezető szerepet kap, s vajon az

érdekvédelmi szerep elsorvadása nem azoknak a községeknek a magyarságát érinti-e kedvezőtlenül, akik községükben is kisebbségben élnek, s még a helyi önkormányzatot sem képesek szóra érdemes módon befolyásolni. Közben bizony a szerbiai magyarság fele az utóbbi csoportba tartozik.

Mindezek után célszerűnek látszik felvetni: talán alapítani kellene egy „pártok feletti” érdekképviselői tanácsot és nyitni kellene egy független érdekvédelmi irodát, mely szigorúan távol tartaná magát minden hatalmi harctól. Mélán remélhetnénk, hogy az utóbbi szervezet, illetve intézmény, mert hivatalyszerűen lépne fel, az eddigieknél nagyobb megértésre találna a mindenkori hatalomtartóknál, s így talán az eredmény sem maradna olykor el.

Közben jusson az eszünkbe: „végül már nem azt szeretjük, amire vágyunk, hanem magát a vágyat”, mondta a költő. Ez az, amit el kellene kerülnünk.